

ӨСПҮРҮМДӨРДҮН ПЕДАГОГИКАЛЫК ЖАКТАН КАМСЫЗ БОЛБОЙ КАЛУУСУНУН СЕБЕПТЕРИ ЖАНА АЛАРДЫН УКУК БУЗУУ МЕНЕН БАЙЛАНЫШЫ

ПРИЧИНЫ НЕОБЕСПЕЧЕННОСТИ ПОДРОСТКОВ С ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ И ИХ СВЯЗЬ С ПРАВОНАРУШЕНИЯМИ

Mitalipov A.K.

THE CAUSES OF INSECURITY OF TEENAGERS FROM A PEDAGOGICAL POINT OF VIEW AND THEIR CONNECTION WITH THE OFFENCES

Аннотация: Макалада өспүрүмдөрдүн эн татаал болгон балалык курактан өс-пурүм куракка өтүүдөгү жаңы түзүлүш пайда болуу мезгилинде, жүрүм турумунун туура калыптануусуна көңүл бурулбастан калып, педагогикалык жактан камсыз болбой калуу себептери кеңири көрсөтүлдү. Ал эми бул убакта “тобокел тобундагы” өспүрүмдөр менен байланыш түзүп, укук бузуу менен түздөн түз катышууга аракет жасоосу баса белгиленди.

Аннотация: В статье широко указаны причины педагогической запущенности учеников в момент перехода из детского в подростковый период, и упущений в формировании их поведения. В этот период необходимо особенно заострить внимание на подростках и так называемой «группа риска», чтобы предотвратить правонарушения среди этих подростков.

Annotation: The article is widely stated reasons for educational neglect students at the time of transition from childhood to adolescence, and omissions in shaping their behavior. In this period should especially focus on teenagers and so-called "risk group" to prevent crime among these adolescents.

Түйүндүү түшүнүктөр: педагогика, өспүрүм, укук бузуу, дезадаптация, жүрүм-турум, тарбия, психология.

Ключевые слова: педагогика, несовершеннолетние, правонарушитель, дезадаптация, поведение, воспитание, психология.

Keywords: pedagogy, minors, the offender, disadaptation, behavior, education, psychology.

Тарбиялык жактан камсыз болбой калуу көйгөйү жана анын укук бузуу менен болгон байланышы педагогика илиминин өнүгүшүнүн бардык этабында педагог окумуштууларды, ата-энелерди түйшүккө салып келгендиги менен актуалдуулугун жоготпой келүүдө. Көбүнчө бул маселенин өспүрүм куракка тиешелүү болуп жаткандагы өкүнүчтүү. Себеби бойго жетүүнүн манилүү механизми – өспүрүмдүн баалуу үлгүлүү жүрүм-турумдарды өздөштүрүүсү болуп эсептелгендиги баарыбызга белгилүү. Анткени

өспүрүм курактагы психологиялык түзүлүш түп-тамыры менен кайрадан жаңыланып, жаңы түзүлүш пайда болгондугу менен маанилүү. Бирок аң сезим, жүрүм турум, нравалык жана социалдык курулуш катары жалпы багытта пайда болуп курулгандыктан, бул жашта инсанга «тобокелчиликке салган» айлана чөйрө үчүн ылайыксыз мүнөздүк өзгөчөлүктөр пайда болуусу мүмкүн. Мындай «тобокелчил» мүнөздөгү өспүрүмдөргө ар түрдүү психикалык жана социалдык жактан дезадаптацияланган жүрүм турум жактан бузулган тарбиясы оор өспүрүмдөр кирет. Бул кырдаалды өз мезгилинде чыгаан окумуштуулар: Н. Г. Бельский, В. М. Бехтерев, П. П. Блонский [1-3], Л. С. Выготский [4], А. Н. Граборов, Д. А. Дриль, А. Б. Залкинд, Е. В. Змановская [5], В. И. Куфаревдер эмгектеринде белгилеп кетишкен [6]. Айрыкча, укук бузуучу жаш өспүрүмдөрдүн инсандык өзгөчөлүктөрүнө, социалдык факторлордун алардын чөйрөсүнө, эмоционалдык муктаждыктарына таасир берүүсү анын жүрүм турумунун бузулуусуна алып келе тургандыгын окумуштуулар чоң кызыгуу менен өздөрүнүн эмгектеринде белгилеп көрсөтүшкөн. Бул маселе боюнча изилдөө жүргүзүүчүлөргө өзгөчө 20-30-жылдар аралыгында Л. Г. Бельский, В. П. Кашенко, В. И. Куфаров, Г. В. Мурашев Ю, Н. И. Озерецский [7], ж.б. жогорудагы аталган бардак категориядагы балдарды жалпысынан алганда «тарбиясы оор» категориясына киргизишкендиги бизге маалым.

Бирок ушул күнгө чейин илимде социалдык нормаларга ылайык келбеген адамдын иш-аракеттерин белгилеген бир түрдүү жалпы кабыл алынган бир да илимий эмгектин жоктугу. Бул масел еге келгенде балдарды тарбиялоодо эмне өзгөчө татаалдыкты туудурат деген түшүнүктү талдоого туура келгенде түрдүү авторлордун түрдүүчө түшүндүрмө бергендиги. Маселен: биринчиден, «педагогикалык, социалдык жакан

камсыз болбогон», «социалдык коргоого алынбаган», «жүрүм–туруму бузулган» ж.б. деген аныктамалардын берилип келингендиги. Бул түшүнүктөрүнүн ортосундагы байланыштарды изилдөөчүлөр катары: П.П. Блонский (1930), М.А. Алемаскин (1968), А.М. Печенюкэсептелсе, инсандык калыптандыруудагы тарбиянын бузулуусу педагогикалык жакан билим мене камсыз болбогондо, тарбиянын бузулуусуна алып келгендигин (А.С. Белкин 1981, И.А. Невский 1990), үчүнчүдөн булт үшүнүктөрдүн арасында иш жүзүнө ашырылбаган айкын чек-ара бар экендигин (М.Л. Зюбин, П.П. Пшебилский 1983), төртүнчүдөн, «тарбиясы оорлук»-бул педагогикалык жана социалдык кароосуздуктан келип чыккандыгын Г. С Тагирова өз эмгектеринде белгилешет. [11. 7-б.].

Чындыгында педагогикалык жактан камсыз болбогондук, бул социалдык дезадаптациянын бир бөлүгү болуп эсептелинип, негизинен окуу тарбияпроцессинде баланын окуусунан жетишпей калуусунан, педагогдордун жана мектеб жамаатынын жоболорун сактабагандыгынан билинет.

XX-кылымдын 30-жылдарында педагог жана психолог П. П. Блонский бул маселеге көп күчүн жумшап эмне үчүн алардын оор болту себептрин аныктоого аракеттенип, акырында төмөнкүдөй тыянак чыгарган: *биринчиден*, мугалимдердин жумушка болгон мамилесинин кош көңүлдүүлүгүнөн, *экинчиден* мугалимдер үчүн аны мене иштөө оор жана кыйын көп жумушту талап кыла тургандыгы [3. 59-б.] деп. көрсөтөт. Ал эми Л. С. Выготский [4] окуучуларды окуу жана тарбиялоо процессинде эң татаал мезгил–бул адамдын өнүгүү тарыхында балалыктан өспүрүм куракка өтүү мезгилиндеги тарбияны эсептеген. Себеби бул мезгилде жамааттык байланыш жана окуучулардын бири-бирине болгон мами леси бузулуп, социалдык өнүгүүдө психикалык абалдын айлана-чөйрөгө карата төмөндөөсү байкалат. Анткени, педагогикалык жакан камсыз болбогондун маңызы анын көз карашында баланын жүрүм-турумунун белгиленген нормадан чыгып кетүүсү катары көрүнөт.

В.А. Сухомлинский «тарбиясы оор» бала бул–атаэненин кемчилдиги, анткени ага таасир берген үй бүлөлүк турмуштагы кырсык, аны жек көргөзгөн өзүнүн коому–чөйрөсү, баркы жок өспүрүм деген атак ага ата-эненин баланын төрөлүүсүнө жана аны табиялоого даяр эместигинен келип чыгат [12] деп. белгилейт. Бул түшүнүктөрдүн келип чыгышы, түрдүү булактардан пайда болгон көз караш болсо, экинчиден бири-бирине байланышкан себе натыйжага киз каранды. Анткени, психологиялык жактан толук

калыптанбаган окуучунун социалдык маанилүү жүрүм турум нормалары, терс адаттары тарбиянын таасири мене түзөтүүдө карамакаршылыктын пайда болуусу мүмкүн. Анын себеби, балага балалык мезгилде көп көңүл бурулбай калгандыктан, анын мүнөзүндө тилалчаак-элпектик, аткаруучулук, айлана-чөйрөгө карата сылык сезим, нравалык жетишпестиктердин пайда болушуна алып келет. Ошондон улам, анда курдаштары, мугалимдер мене мамиле кылууда тоскоолдук пайда болуп чыр-чатактар жаралат. Мындай мүнөздөгү бул курактагы балдар укук бузуу мене тыгыз байланышта болот да, бирок мыйзам бузууларга барбайт. Ошентсе да, тарбиясы жетишсиз өспүрүмдөрдүн укук бузууларга баруусунун белгилери катары төмөнкүлөрдү эсептөөгө болот:

Моралдык этикалык, эстетикалык, саясий, экономикалык ж.б. категориядагы негизги түшүнүктөрдү бурмалоо мене туура эмес кабыл алуусунан аң сезимдин бузулуусу келип чыгат. Мисалы: «ууру уурдайт ал сөзсүз уурудук жасосукерек», «ар бир адам жашоодо өзү каалагандай жашоо керек ,башка элдердин кызыкчылыгына таасир тийгизсе да», «эгер дос кылмыш кылса аны сөзсүз жашыруу керек, антени ал–дос» , ж.б.у.с түшүнүктөр аң-сезиминде калыптангандыктан.

Окууга, таанып билүүгө позитивдүү кызыкчылыктын жоктугу. Социалдык таанып билүү кызыкчылыгынын жалпысынан алганда төмөндүгү.

Бош убакытын максатсыз коротуу, бир ишти баштап башкасына өтүү, жалпысынан аракетсиздик, эмгекти сүйүүнүн жоктугу.

Айлана чөйрөдөгү адамдардын ички дүйнөсүн таанып билүүгө кызыкчылыктарынын жоктугу. Мындан улам үй-бүлөлүк мамилелерде карамакаршылыктардын арбындыгы.

Чындыгында, жүрүм турумдун бузулуусу өспүрүмдөгү жаман кылыктардан, укук бузуу мене кылмыш кылуудан турат. Бул укукка жат («девиантык», «деликавентик», «бузулуу») жүрүмтурумдар деп. аталат. Ага эң эле көп кеңири таркалган: тентектик, зөөкүрдүк, өздүк жана коомдук мүлктүү уродо сыяктуу кылык жоруктар кирет. Бул тизмекке дагы жаңы бузукулуктарды башкача айтканда: мушташ, опузалап коркутуу жана рэкет, мазактоо, шантаж, жардыруу мене коркутуу ж.б. кошууга болот. Ошондой эле өспүрүмдөр чөйрөсүндө көп таркаган: чылым чегүү, баңгичилик, алкоголь, таксикомания айрыкча тарбиясы аз өспүрүмдөр арасында күчөп жаткандыгы өкүнүчтүү.

Жүрүм-турумуна карата таалим-тарбиясы аз өспүрүмдөрдү төмөнкүдөй тайпаларга бөлүүгө болот:

- лидерликке, зөөкүрдүккө ынтаалуу өспүрүмдөр;
- курдаштарынын мамилеси боюнча аларды «сактап», «коргоочу» аракетиндеги өспүрүмдөр;
- ар кандай окуяга эмоциялдык таасирденүүсү күчтүү өспүрүмдөр;
- инсандык мүнөзүндөгү терс сапаттары басымдуу келген: жалкоо, жалганчы, көңүл кош, орой, катуу, ууру өспүрүмдөр.

Бардык жогорудагы саналган тарбиясы начар өспүрүмдөрдүн белгилери же башка сөз менен айтканда өспүрүмдүн өнүгүүсүнө таасир эткен бузуулардын түрлөрү: максатсыз уктоодон, бекерчиликтен, максатсыз ойноодон, максатсыз көчөдө басуудан, мушташуудан ошондой эле начар шартта тарбиясыз өскөндүктөн, же: бардык чөйрөнүн позитивдүү же негативдүү таасир берүүсү өспүрүмдүн кабыл алуусуна көз каранды экендигинен келип чыгат.

Өзгөчө аура татаал үй-бүлөдө өскөн баланын дайыма психологиялык өнүгүүсү татаал өнүгүшүнө көбүнчө төмөнкү факторлор таасир этет:

Ата-эненин өз ара чыр чатак мамилеси, демек үй-бүлөөлүк климат.

Ата-эненин балага карата жаман мамиледе болуусу («жаман» деген көңүл коштук мамиле башкача айтканда мындай психикалык абалда бала азап чегет натыйжада ал узак убакыт өз муктаждыгын кандыруу мене чектелет.

Ата-эненин жалпы маданиятынын төмөндүгү (ата-эне экономика, саясат, маданият жөнүндө окубайт билими жок болгондуктан, баласынын айланасында болуп жаткан окуяларды төмөн абалда териштиргендигинен).

Тарбиясы оор болгон мындай өспүрүмдөрдү жоюу жана аны чыдамсыздык менен жеңүү, бул бир гана мектеп жетекчилеринин, ата-энелердин көйгөйү эле эмес, ал жогорку жоопкерчиликте, бүт атуулдук коомдун мүчөлөрү чечүүнү талап кылгандыктан өспүрүмдөрдүн тарбиясынын татаалдануу себептерин жана факторлорун шартуу түрдө 2 ге бөлүүгө туура келет:

- биринчи – ички жана сырткы,
- объективдүү жана субъективдүү,
- ички тартип себептери : аракеттер,
- сырткы себеп: ички себептерден сырткы себептер аракеттердин натыйжасы аркылуу аныкталат.

Сырткы факторлордун натыйжасында педагогикалык камсыз болбой тарбиясы оор категорияга айланган өспүрүмдөрдүн пайда болуусу, баарынан мурда өспүрүмдүн жагымсыз шарттагы үй-бүлөдө тарбиялануусу жана өсүүсү жана өспүрүмгө айлана чөйрөнүн тийгизген терс таа-

сири төмөнкүдөй булак катары кызмат кылат. Аларга:

Ата-эненин оорукчан болуусу, айрыкча психикалык бузулуусу

Ата-эненин көпчүлүгүнүн өздүк тарбиясынын жоктугу

Ата-эненин көпчүлүгүнүн өздүк тарбиясынын жоктугу

Өспүрүмгө үй-бүлөдө ата-эненин бирөөсүнүн жоктугу (көпчүлүк учурда атасынын жоктугу) белгилүү түрдө терс таасир берип, үй-бүлөнүн түзүлүш нормасынын бузулуусуна алып келгендиги.

Мындай үй-бүлөдөгү өспүрүмдөр демейдегидей көбүнчө жакшы жүрүм-турумдагы досторду тандоодо кыйналгандыгы сыналган же өзүнүн курдаштарын арасында «кемсинүү» абалда болгон. Көбүнчө алар бойго жеткен жолдошторуна карата каттуу мамиледе болушкан. Ошондон улам алардын тартип бузууларга барышынан улам үй-бүлөдө көбүнчө чыр-чатак өкүм сүргөн. Мындан өспүрүм бир канча моралдык психологиялык планда терең травма алган, Мисалы, өспүрүм эсине кирип инсан катары өзүн сезип калган убакта атасы үй бүлөсүн таштап кетип калуусу, өспүрүмдүн жүрүм-турумдарына үй-бүлөнүн психологиялык климатына бирден бир таасир берет.

Өспүрүмдөр арасында психологиялык жакан мындай бузулуунун пайда болуу себептерин аныктоодо педагогдор мене ички иштер органдарынын карым-катнашынын натыйжасында бул жагымсыз көрүнүштөрдү майда-чүйдөсүнө чейин токтотуунун зарылдыгы туулууда. Анткени бүгүнкү заман талабы бул жагымсыз жагдайды жоюуну жүзөгө ашырууну талап кылууда. Анткени дени таза муун-руху таза коомдун тиреги болуп саналат.

Адабияттар:

1. Блонский П.П. Избранные педагогические и психологические сочинения в 2-х томах/ Под ред. А.В.Петровского.–1979.
2. Блонский П.П. Ребенок в коллективе.–М., 1961.
3. Блонский П.П. Трудные школьники. 2-е изд.– М., 1930.–368 с.
4. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования.М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956.– 540 с.
5. Девиантология (Психология отклоняющегося поведения): Учебное пособие/ Змановская Е.В.–М: «Академия», 2003.–288 с.
6. Детская беспризорность.–М., 1923.
7. Кашенко В.П. Педагогическая коррекция.– Москва: Просвещение, 1994.–222

8. Макаренко А.С. Марш 30-х годов/ Собрание сочинений в 4-х т.–М: Педагогика, 1984.–Т. 3.
9. Сорока-Росинский В.Н. Педагогические сочинения. В 2-х т.–М., 1991.
10. Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения в 2-х т.–М., 1980.
11. Тагирова Г.С. Психолого-педагогическая коррекционная работа с трудными подростками.– М.: Педагогическое общество России, 2003.– 128 с.
12. Сухомлинский В.А. Трудные судьбы(Очерки).–М:Знание, 1967.–79 с.